

BAKGRUNN • KOMMENTAR

2

SOVJETS LEDER:
Vladimir Iljitsj Lenin

Kunsten tilhører folket, sa Lenin. Men hvilken kunst tilhører hvilket folk? Diskusjonen om kulturgjenstander Sovjetunionen tok fra Tyskland etter krigen, går igjen høyt.

Russerne gir ikke fra seg tysk kunst

Bak en tykk ståldør i et hvelv midt i Moskva ligger boktrykkerkunstneren Johann Gutenbergs første bibel. Det er kanskje den største av alle boks kattene som ennå er i russisk besittelse.

Aftenpostens korrespondent
KJELL DRAGNES

Moskva

Jeg var den første som tok en tysk kommisjon ned til rommet, som kalles «safen», sier tidligere visedirektør i Lenin-biblioteket Oleg Borodin til Aftenposten.

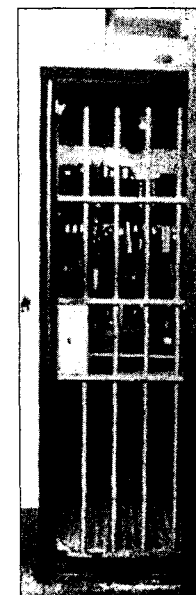
Det skjedde høsten 1993, og det var ingen enkel sak. En av de tyske ekspertene, en gammel professor ved navn Landwehrmayer kunne med skielvende

Store skatter

Hva finnes i russiske glemmer av det som ble tatt fra Tyskland? En fullstendig oversikt finnes ikke, fordi gjenstandene nå både er fordelt på flere land, og fordi noe er forsvunnet fra russiske museer og lagre, enten stjålet eller solgt.

Men av det man kjenner til, er det kunstverker, bøker

114398

Jakob «Søren», som tidligere var direktør i Lenin-biblioteket Oleg Borodin til Aftenposten. Det skjedde høsten 1993, og det var ingen enkel sak. En av de tyske ekspertene, en gammel professor ved navn Landwehrmayer, kunne med skjelvende hånd peke på sin egen signatur han hadde satt i flere av bøkene da han registrerte dem for over 60 år siden.

– Hvordan kan dere beholde disse? spurte professoren oss, sier Borodin.

Det er hovedspørsmålet i den striden som nå utfolder seg mellom Tyskland og Russland om tilbakelevering av kultur-gjenstander som ble tatt som krigsbytte og erstatning av Sovjetunionen i årene 1945-46.

Mange svar

Det finnes mange svar, alt etter hvem som gir dem. Den russiske nasjonalfor-samlingen, Dumaen, har vedtatt en lov som gjør alle disse gjenstandene, som en-ten kalles trofekunst eller krigsbytte-kunst, til russisk statseidendom.

President Boris Jeltsin nedla veto mot loven, men vetoet ble igjen opphevet av Dumaen. Nå er striden innad i Russland gått inn i en ny fase. Loven skal prøves for grunnlovsdomstolen. Tyskland har gitt uttrykk for stadig større utålmodighet, og viser til en traktat som de to landene inngikk i 1991 om tilbakelevering av erobret kunst.

Ansvar

– En angriper bør svare med all sin eien-dom, sier Duma-deputert Aleksej Zotikov, kommunist og medlem av nasjonalfor-samlingens kulturkomité. – Tyskland legger utilbørlig press på oss, tenk etter hva Sovjetunionen tapte. Vi mistet det viktigste, 20 millioner menneskeliv, og i tillegg viste nazistene forakt og ringeakt for slavisk kultur, brente, ødela og plyndret. Det som er igjen av krigserstatningen må beholdes i Russland, erklærer Zotikov.

Det er også oppfatningen i Dumaen, som har et flertall av kommunister og na-sjonalistisk innrettede representanter.

– Tysklands press er en grov krenkelse av de 20 millioner ofres minne, sier Zoti-kov. Det er helt i orden at Helmut Kohl og Boris Jeltsin regner seg som venner, det er bra at statsledere står på god fot med hverandre. Men Jeltsin kan ikke stille et vennskap over folkets interesser. De bre-de masser krever at trofekunsten blir i Russland, erklærer han.

– Men hva da med de gjenstandene, bil-der, bøker eller andre kulturskatter, som nazistene stjal fra andre land, og som se-nere havnet i Sovjetunionen?

– Det må løses på individuell basis. Lo-ven tillater glidende utveksling. Men man må også ta med i regnestykket at vi har passet på dette i femti år, brukt penger på lagring og restaurering, sier Zotikov.

Skjult

Skattene var godt lagret og godt skjult i mange år. Det gjelder både billedkunst og andre verdifulle kulturgjenstander. Først høsten 1992 offentliggjorde russiske myndigheter at man hadde Gutenberg-bibelen og 600 andre boksatter, 44 hånd-skrivne bøker fra 1400-tallet, 124 inkuna-bler, dvs. bøker som ble trykket i Europa fra boktrykkerkunsten ble oppfunnet rundt 1440 og frem til 1500, samt 44 paleo-typer, bøker trykket før 1550.

SLOTTSSHERREN: Baron og baronesse Raunstein.

MOR OG SØNN: Adrian Rudomino og hans mor, Margarita Rudomino, fotografert i Tyskland i 1945.

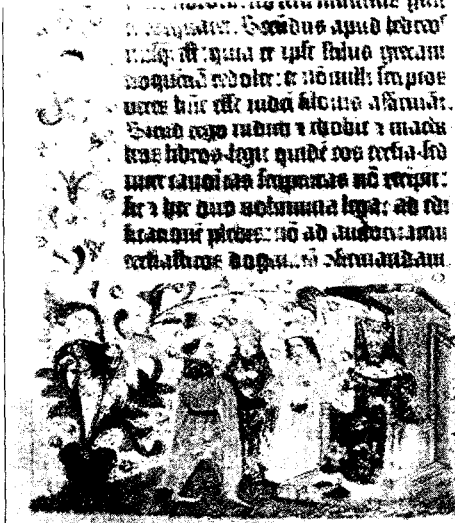

TANTE OG NEVØ: Margarita Rudomino og Sergej Koroljov i Tyskland i 1945.

Inntil da var det så få som hadde adgang til safen, selv blant bibliotekets mest betroede medarbeidere, at mange hadde begynt å tvile på om disse bøkene virkelig befant seg i Russland.

Bøkene, og kunstnerisk utformede bokbind, stammer fra Det tyske bok- og skriftmuseum i Leipzig (Museum für Buch und Schrift). De havnet i Russland på følgende måte: Under krigen nedsatte sovjetiske myndigheter kommisjoner som skulle ta seg av overføring av bøker og kunst fra Tyskland som krigserstatning. Det dreide seg ikke om blind plyndring. Kommisjonene besto av spesialister som valgte ut meget verdifull kunst og bøker, og dessuten millioner av vanlige bøker som skulle fylle opp biblioteker tyskerne hadde brent eller ødelagt.

En sovjetisk gruppe ble tilkalt til et slott ved Chemnitz i august 1945 av

EKSKLUSIV: Gutenberg-bibelen, 2. bind. Rammen og miniatyrene rundt teksten er håndlaget, sannsynligvis av Gutenberg-elev Peter Schaffer. Trykket i Mainz 1454/1455.

KRIGSBYTT: Deler av Troja-skatten i Pusjkin-museet i Moskva.

Foto: REUTERS

TATT MED FRA TYSKLAND: Henri Toulouse-Lautrecs «Ryttere» henger i Eremitagen i St. Petersburg.

Foto: AP

slottsherren, baron Raunstein. I kjelleren lå noen kasser med bøker. Bøkene var evakuert fra Leipzig. Russerne tok dem med seg, plasserte dem på lastebiler og kjørte dem til Berlin. Kassene inneholdt de skattene som nå finnes i Lenin-biblioteket i Moskva. Lederen for den sovjetiske gruppen var den unge løytnant Adrian Rudomino, sønn av Margarita Rudomino, leder for Biblioteket for utenlandsk litte-ratur i Moskva og en av spesialistene som tok seg ut utvekslingen av erstatningsbø-ker. Hennes nevø, Sergej Koroljov, var for-øvrig også i Tyskland, men på jakt etter noe helt annet. Koroljov var rakettkon-struktør, senere det sovjetiske rompro-grams far, og ville ha opplysninger om tysk raketeknologi.

Adrian Rudomino fikk først i 1994 se

bøkene igjen. – Men det var med en følelse av sorg. I et halvt århundre hadde de lig-get, så å si i fengsel, skriver han i en artikkel i tidsskriftet Vår arv.

Eksemplaret i biblioteket er den eneste Gutenberg-bibel som finnes i Russland. Bolsjevikene solgte i 1931 en annen bibel til USA for å skaffe penger til et vann-kraftverk i Dnjepir. I dag ligger kraftverket i Ukraina.

Bilder

Irina Antonova er direktør for Pusjkin-museet for bildende kunst i Moskva, som i mars for to år siden vakte sensasjon og ergrelse da det stilte ut 63 verdenskjente malerier som hadde ligget i magasinene i 50 år. Senere har museet hatt permanent opphenging av enkelte malerier, med klar henvisning til at dette er «trofekunst».

Direktør Antonova, leder av museet si-den 1961, er en meget sentral skikkelse i russisk kulturliv, og legger ikke skjul på at hun mener kunsten bør bli i Russland, trass i tyske innvendinger. Pågangen på intervjuer er stor, og til Aftenposten sier hun: – Les det jeg har sagt til Nezavisima-jaz Gazeta. Mer har jeg ikke å si.

Det hun har å si er: – Jeg er, som før, overbevist om at Russland ikke skylder noen noe. Det bør herske et prinsipp om

at en angriper må kompensere for den skade han har gjort. Det må ikke bare gjelde materiell skade, men også for tap av åndelige og kulturelle verdier.

– Jeg tenker som følger. Hvorfor bør mi-litærblokken NATO eksistere, når War-szawapakten ikke lenger er til? Men NATO finnes, og beveger seg i tillegg frem mot våre grenser. Det betyr at vanlige mennesker tenker at krig er mulig. Og hvis det er slik, er det mulig å kaste en bombe både på Tretjakov-galleriet og Louvre. Dette må ikke lenger tillates – det er et tilbaketragt stadium i menneskehe-tens historie, sier Irina Antonova.

Konvensjon

Hun tar også til orde for en internasjo-nal konvensjon som skal fastslå prinsip-pet om at bevisst ødeleggelse av et annet folks kultur må erstattes med kultur-gjenstander. Og tilbakelevering til Tysk-land av det som er igjen i Russland, øns-ker hun ikke.

Hvor mye av trofekunsten som ennå finnes i Russland, er det ingen som har helt oversikten over. I sovjetisk tid ble noe fordelt rundt i landet, og er i dag i tidlige-re sovjetrepublikker – nå selvstendige stater. En god del ble tilbakelevert, både til staten DDR og til andre land i Øst-Eu-ropa som nazistene hadde plyndret.

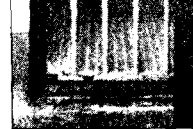
På 50-tallet sendte Pusjkin-museet og Eremitagen i Leningrad alt i alt halv-an-nen million gjenstander tilbake, 400 000, inklusive hele Dresden-galleriet, kom fra Pusjkin.

Gull fra Troja

Men noe er igjen. Pusjkin-museet viser fortsatt gullskatten fra Troja, utstilt fra i fjor vår. Eremitagen har vist akvareller og litografier av store mestere.

Men Gutenberg-bibelen ligger ennå i sitt «fengsel» i kjelleren på Det russiske statsbibliotek (Lenin-biblioteket).

– Det viktigste er at både den og de andre skattene blir tilgjengelig for folk, russere så vel som utlendinger. De tilhø-rer menneskeheten som helhet, sier Oleg Borodin.

BAK LÅS OG SLÅ: Safen i Lenin-biblioteket.

og andre kulturgjen-stander av enorm verdi – ikke bare pengemessig.

Gutenberg-bibe-len, «42-linjersbibe-len» som den kalles fordi den har 42 lin-jer i to spalter på hver side. I alt ble det trolig ikke tryk-ke mer enn 300 bø-ker på papir og noen titalls på pergament (spesielt renset og tørket skinn). I hele verden finnes det nå 48 eksemplarer. Sis-te gang en slik bibel ble solgt, var i 1979. Da kjøpte Stuttgart-biblioteket et ek-semplar, trykket på papir, for 2,2 millio-ner dollar.

Bibelen i Moskva er trykket på perga-ment av fremragen-de kvalitet. Den er en av fire fullstendi-ge pergamenteks-emplarer.

Pusjkin-museet i Moskva og Eremita-gen i St. Petersburg har samlinger av de store mestere. Blant dem er Rembrandt, Vincent van Gogh, Paul Cezanne, Ho-noré Daumier, Henri Toulouse-Lautrec, Goya, El Greco og andre.

Blant bilder som er vist på utstillinger, er for eksempel El Grecos «Kvinnepor-trett», Francisco da Goyas «Karnevalet» og «Syndefallet» av Louis Cranach d.e. For å nevne noen.

Pusjkin-museet har også samlingen av gullgjenstander fra den såkalte Tro-ja-skatten, funnet av den tyske amatørar-keolog Heinrich Schliemann i Tyrkia i 1873. Han smuglet den ut av Tyrkia og til Tyskland.